

ТРИЕТАПНА ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПАРТІЙ

Шачковська Л.С.

*кандидат політичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
м. Умань, Україна*

Політичні партії в сучасному їх розумінні суттєво змінили світ політики, створили нові можливості для впливу громадян на владу. Завдяки своїй організованості, партії виявилися набагато ефективнішими за окремих парламентарів у питаннях мобілізації громадської думки, представництва і реалізації політичних інтересів соціальних груп. Партії, як нова політична реальність, виникають при досягненні суспільством певного рівня зрілості, а, виникнувши, самі стають домінуючим чинником політичного життя.

Зарубіжна політологія ґрунтується на висунутій М. Вебером триетапній історії розвитку партій: аристократичного групування, політичного клубу та масових партій. Німецький мислитель картину виникнення політичних партій уявляв так: "Духовенство, учителі, професори, адвокати, лікарі, аптекарі, заможні селяни, фабриканти утворювали спочатку нерегулярні політичні союзи, найбільше — локальні політичні клуби. Згуртованість забезпечують лише парламентарі; вирішальну роль при висуванні кандидатів відіграють люди, шановані на місцях. У мирний час керівництво клубами чи зовсім безформними політичними підприємствами здійснюється з боку невеликої кількості постійно зацікавлених у цьому осіб, для яких подібне керівництво — побічна або почесна посада. І лише у великих містах постійно функціонують партійні спілки з помірними членськими внесками, періодичними зустрічами і публічними зборами для звітів депутатів" [2, с. 672–673]. Це початковий етап генези політичних партій у Західній Європі.

На наступному етапі організовується інтерлокальна взаємодія та єдина партійна мережа. "Зацікавленість парламентарів у можливості інтерлокальних передвиборних компромісів, визнаних широкими колами усієї країни програм і

єдиної агітації по країні, стає рушійною силою більшого згуртування партій. Але якщо тепер мережа місцевих партійних спілок існує також і в містах середньої величини і навіть якщо вона розтягнута "довіреними особами" по всій країні, а з ними постійне листування веде член парламентської партії як керівник центрального бюро партії, то — зазначає М. Вебер. — це не змінює принципового характеру партійного апарату як об'єднання шанованих громадян" [2, с. 673].

Із введенням загального виборчого права (початок ХХ ст.), яке суттєво розширило соціальну базу партій, виникають принципово нові масові організації з більш розвиненим управлінським апаратом. Саме з цього періоду можна говорити про те, що партії набувають масову соціальну базу. І позиції партій щодо основних питань соціально-політичного життя в цілому відображають основні соціальні розколи в суспільстві. Разом із тим, з підсиленням функції соціального представництва партії продовжують виконувати функцію інструмента "політичного підприємства". Навпаки, як точно підмічає М. Вебер, виникнення масових організацій стало наслідком "необхідності масового вербування прихильників і масової організації, розвитку єдності керівництва і найсуворішої дисципліни" [2, с. 674].

Захищаючи інтереси певних груп суспільства, політичні партії призводили до його розколу, слугували джерелом конфліктів. Нарощувана диференціація інтересів різних груп суспільства зумовила зміну початкової функції представництва загальнонаціональних інтересів і перетворила партії в механізм виразу групових преференцій. Поява партій як нової політичної реальності перетворила політичну боротьбу із протистояння індивідів у взаємодію зацікавлених груп, які знаходяться в складних відносинах суперництва та співробітництва.

Виникнення партій було зумовлено сукупністю політичних та інституційних змін, які відбулися в європейських країнах у ХІХ ст. По-перше, зростання ролі парламенту, а згодом і укріплення парламентських і демократичних режимів — призвели до необхідності формування органів

представництва усталених інтересів у структурах влади. Таким органом стали парламентські групи. По-друге, універсалізація виборчого права та поширення його на нові групи населення розширило можливості громадян чинити вплив на результати виборів. Це зумовило появу виборчих комітетів різних рівнів, які покликані підтримувати кандидата під час його виборчої кампанії, а після перемоги на виборах — допомагати депутату тримати постійний зв'язок зі своїм округом.

Координація та встановлення регулярних зв'язків між парламентськими групами і виборчими комітетами стали основним способом формування електоральних або парламентських партій. Такі партії відрізняються аморфністю організаційної структури, є менш централізованими. Велику роль у них відіграють парламентарі, які складають керівне ядро партії. Вони є головними діючими особами і практично визначають стратегію партії. Це один шлях утворення партій (внутрішній).

Інший шлях (зовнішній) не пов'язаний ані з виборчим, ані з парламентським механізмом. Подібні партії є наступниками тих організацій та інститутів, які існували раніше і діяли на політичній арені, але не брали участі у виборах. Такі партії відрізняє велика ступінь централізації, висока групова згуртованість, сувора партійна дисципліна, прагнення підкорити парламентську фракцію керівним органам партії, недовіра до парламентської діяльності. Даний процес супроводжувався підсиленням ідеологічної складової діяльності політичних партій. Це відобразилося в появі партійних програм, розробленні політичних курсів, які висвітлюють інтереси певних соціальних груп. Поступово такі партії перетворюються в інструменти легітимації політичних курсів, а не позицій елітних угруповань. Феномен нотаблїтету відходить на другий план, але повністю не втрачає свого значення. Такий розвиток, як стверджують Н. В. Анохіна та Є. Ю. Мелешкіна, "відповідає періоду переходу до Зрілого Модерну, при якому основна суть політичного змагання полягає в змаганні політичних курсів. Партії стають необхідним визнанням громадянами інструментом легітимації" [1, с. 89].

Виникнення кадрових партій відноситься до часів зародження демократії в Західній Європі, коли виборче право було обмеженим, а з активного політичного життя були вилучені основні маси населення. Кадрові партії, діяльність яких націлена на вибори, спиралась на представників соціальних і економічних еліт, котрі користувалися авторитетом завдяки своєму впливу на виборців або через свою заможність, яка дозволяла покрити витрати на виборчу кампанію. Перевага надавалася якості, а не кількості членів партії. Діяльність кадрових партій досягає піку в період виборів (основним напрямом роботи стає пропаганда і рухи на підтримку кандидатів) і помітно скорочується в періоди між ними.

Виникнення масових партій пов'язано з розширенням виборчого корпусу та формуванням політики "нового типу", яка орієнтована на масову політичну мобілізацію та характеризується чисельністю своїх членів. Партія намагається мобілізувати своїх прихильників, залучити їх до політичної активності, політично виховати і сформувати із їхнього середовища управлінську еліту. Тут партія виступає в якості референтної групи — групи, на яку індивід орієнтує свою поведінку. Для масових партій змінюється принцип фінансування — приватне капіталістичне фінансування замінюється колективним, що стає можливим через залучення якомога більшої кількості членів, які сплачують партійні внески, поповнюючи партійну казну і утримуючи партійну пресу. Така структура потребує жорсткішої організації, ніж кадрові партії. Тому виникає розгалужений управлінський апарат, який спирається на налагоджений адміністративний механізм з чітко вираженим ієрархічним характером, який керується партійними функціонерами або "звільненими" партпрацівниками.

Основними напрямками діяльності масових партій є ідеологічна та виховна (просвітницька) робота, члени масових партій беруть активну участь у виборчому процесі. Керівництво в таких партіях належить професійним політикам, професійній бюрократії. Центр влади знаходиться в середині самої партійної організації.

Із розширенням виборчого права кадрові партії не припинили свого існування — вони, як зазначає М. Дюверже, "спочатку спробували просто лібералізувати свої структури, імітуючи їх відкритість масам... Йдеться про те, щоб дати вихід політичній активності мас і надати нотаблям, які складають комітети, видимість народної інвеститури" [3, с. 120]. Тобто кадрові партії в нових умовах обрали іншу стратегію діяльності, але їх кадрова суть залишилася недоторканою.

У зв'язку з відзначеними тенденціями М. Дюверже робить висновок, що відбувається поступовий перехід до нової концепції партії — партії "вірних", яка займає середнє місце в типології партій: вона є більш відкритою порівняно з кадровою і більш закритою, за масову [3, с. 123].

Під впливом ідей М. Дюверже формується класичне інституційне розуміння політичних партій. Інститут політичних партій є результатом соціально-економічної і соціально-культурної еволюції суспільства. Місце та роль партій у конкретній політичній системі, характер відносин між ними зумовлюється впливом етнокультурних і демографічних процесів, історичних традицій, релігії тощо.

Під впливом вищеозначених процесів сформувався прототип класичної інституціоналізованої партії.

Література:

1. Анохина Н. В. Политические партии и группы интересов / Н. В. Анохина, Е. Ю. Мелешкина // Политический процесс: основные аспекты и способы анализа / Е. Ю. Мелешкина (ред.). — М.: Изд. дом. "ИНФРА-М", изд-во "Весь мир", 2001. — С. 85–107.
2. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избранные произв. — М.: Правда, 1990. — С. 670–703.
3. Дюверже М. Политические партии / Пер. с франц.; М. Дюверже. — М.: Академический Проект, 2000. — 558 с.